PRACE NAUKOWE
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS
of Wrocław University of Economics

Nr 326

Zarządzanie finansami firm – teoria i praktyka

Redaktorzy naukowi
Adam Kopiński, Agnieszka Bem

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redaktor Wydawnictwa: Jadwiga Marcinek
Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz
Korektor: Barbara Łopusiewicz
Łamanie: Małgorzata Czupryńska
Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:
www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,
w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,
The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon
http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiejkolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192
ISBN 978-83-7695-412-7

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp 9

Iwona D. Czechowska: Kondycja gospodarstw domowych i konsumentów (60+) oraz uwarunkowania rynkowe ich zachowań 11
Joanna Duda: Działalność finansowa i inwestycyjna polskich MSP w kontekście międzynarodowym 21
Ewa Dziawgo: Hybrydowa opcja collar – analiza własności 35
Anna Feruś: Rola i znaczenie metody granicznej analizy danych w szacowaniu ryzyka kredytowego przedsiębiorstw 49
Beata Guziejewska: Polityka kształtowania dochodów samorządu terytorialnego w świetle wybranych koncepcji teoretycznych..... 60
Marcin Jamroży, Agnieszka Kopeć, Stephan Kudert: Opodatkowanie opcji pracowniczych w relacji polsko-niemieckiej..... 71
Jacek Jaworski: Luki w zarządczych informacjach finansowych a zmiany przychodów i zysków małych przedsiębiorstw w Polsce. Wyniki badań... 82
Marta Kacprzyk: Kierunki zmian marży zysku operacyjnego spółek wchodzących na rynek regulowany GPW w Warszawie 93
Jerzy Kitowski: Metody oceny kondycji finansowej przedsiębiorstw budowlanych..... 104
Marzena Krawczyk: Wydatki przedsiębiorstw na działalność badawczo-rozwojową a pomiar innowacyjności 115
Jarosław Kubiak: Ryzyko kredytowe a wykorzystanie długu krótkoterminowego przez przedsiębiorstwa..... 123
Agnieszka Kuś, Magdalena Hodun: Determinanty kształtowania się wskaźnika EPS wybranych spółek przemysłu spożywczego i metalowego – ujęcie modelowe 133
Justyna Łukomska-Szarek: Operacyjna i całkowita zdolność do rozwoju samorządów terytorialnych państw Grupy Wyszehradzkiej..... 143
Przemysław Panfil: Czy Polsce potrzebny jest Pakt Fiskalny? 154
Agnieszka Pawłowska: Identyfikacja zagrożeń związanych z ryzykiem przerwy w działalności gospodarczej małych i średnich przedsiębiorstw..... 163
Joanna Pawłowska-Tyszko, Michał Soliwoda: Stan rozwoju rolnictwa a system podatkowy wybranych państw UE 171
Agnieszka Perepeczo: Reakcja inwestorów na decyzje o wypłacie dywidendy a kryzys finansowy 184

Aleksandra Pieloch-Babiarz: Wysokość pieniężnych wypłat dywidendy a kształtowanie się kursu giełdowego akcji spółek w pierwszym dniu notowań „Bez dywidendy" 196
Artur Sajnóg: Wpływ kapitalizacji rezerw na długookresową rentowność publicznych spółek giełdowych..... 209
Maria Sierpińska: Zastosowanie nettingu w rozliczeniach wewnątrzkorporacyjnych..... 222
Agata Sierpińska-Sawicz: Alternatywne do akcji formy lokowania kapitału i ich stopy zwrotu..... 232
Dariusz Siudak: Analiza czasu trwania faz procesu migracji wartości przedsiębiorstw 243
Dorota Starzyńska, Wacława Starzyńska: Przedsiębiorstwa z kapitałem zagranicznym na rynku zamówień publicznych w Polsce. Analiza porównawcza z firmami krajowymi..... 259
Małgorzata Szałucka: *Joint venture versus* samodzielne prowadzenie działalności poza granicami kraju – doświadczenia polskich inwestorów bezpośrednich..... 271
Stanisław Urbański, Maciej Winiarz, Kacper Urbański: Ocena zarządzania polskimi funduszami Inwestycyjnymi w latach 2000-2011 284
Aldona Uziębło: Ujęcie działalności finansowej w rachunku przepływów pieniężnych a weryfikacja prawidłowości sprawozdania finansowego..... 296
Stanisław Wieteska: Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej wprowadzającego sprzęt elektryczny i elektroniczny 306
Anna Wildowicz-Giegiel: Zdolność konkurencyjna a rentowność przedsiębiorstw w Polsce w latach 2001-2010 318
Radosław Witczak: Odzyskanie VAT naliczonego w podmiotach leczniczych 328
Elżbieta Wrońska-Bukalska: Wykup akcji własnych i dywidenda jako narzędzia obrony przed wrogim przejęciem..... 336
Stefan Wrzosek: Krytyka wybranych propozycji dotyczących rachunku efektywności inwestycji rzeczowych 344
Dariusz Zawadka: Wpływ kryzysu na rynkach finansowych na kondycję europejskich alternatywnych systemów obrotu..... 353
Danuta Zawadzka, Agnieszka Strzelecka: Struktura terminowa zobowiązań przedsiębiorstw rolniczych z tytułu kredytu bankowego – ujęcie porównawcze 365
Beata Zyznarska-Dworczak: Zintegrowane instrumentarium rachunkowości zarządczej kluczem do zarządzania kosztami we współczesnym przedsiębiorstwie 377

Summaries

Iwona D. Czechowska: The condition of households and consumers (60+) and market factors of their behaviour 20
Joanna Duda: Financial and investment activity of Polish SMEs in the international context 34
Ewa Dziawgo: Hybrid options collar – the analysis of properties 48
Anna Feruś: Role and importance of Data Envelopment Analysis method for the estimation of companies' credit risk 59
Beata Guziejewska: Local government revenues policy in the light of selected theoretical concepts..... 70
Marcin Jamroży: Taxation of employee stock options in the German-Polish relations..... 81
Jacek Jaworski: Gaps in managerial financial information and changes of revenue and profit in small enterprises in Poland. Research results..... 92
Marta Kacprzyk: Trends in changes of operating profit margin of companies which are going public and getting listed on the Warsaw Stock Exchange 103
Jerzy Kitowski: Assessment methods of building enterprises financial standing 114
Marzena Krawczyk: Expenditures of enterprises on research and development activity versus measurement of innovation 122
Jarosław Kubiak: Credit risk and the use of short-term debt by companies .. 132
Agnieszka Kuś, Magdalena Hodun: Determinants of shaping the EPS rate of some companies of food and metal industry − model approach 142
Justyna Łukomska-Szarek: Operational and overall capability of Visegrád Group countries to develop local governments 153
Przemysław Panfil: Does Poland need Fiscal Compact?..... 162
Agnieszka Pawłowska: Identification of hazards of business interruption risk in small and medium sized enterprisers..... 170
Joanna Pawłowska-Tyszko, Michał Soliwoda: State of agricultural development vs. tax systems in selected EU countries 183
Agnieszka Perepeczo: The reaction of investors to changes in the dividend policy and the financial crisis 195
Aleksandra Pieloch-Babiarz: Amount of cash dividend payments and the „ex-dividend" day return's formation 208
Artur Sajnóg: The impact of capitalization of reserves on long-term profitability in public quoted companies..... 221
Maria Sierpińska: The use of netting in accounts settlements within the corporation 231
Agata Sierpińska-Sawicz: Alternative to stocks forms of capital investing and their rates of return..... 242

Dariusz Siudak: The duration analysis of enterprises' value migration stages 258
Dorota Starzyńska, Wacława Starzyńska: Enterprises with foreign capital on the public procurement market in Poland. Comparative analysis with domestic firms 269
Małgorzata Szałucka: *Joint venture versus* solo venture outside the country – experience of Polish direct investors 283
Stanisław Urbański, Maciej Winiarz, Kacper Urbański: Evaluation of the management of Polish investment funds in the last decade 295
Aldona Uziębło: Including the financial activity in the account of cash flows and verification of the correctness of financial statement 305
Stanisław Wieteska: Liability insurance of companies introducing electrical and electronic equipment 317
Anna Wildowicz-Giegiel: Competitive ability and profitability of enterprises in Poland in the years 2001-2010 327
Radosław Witczak: Factors influencing the possibility of receiving the input tax in health care unites – chosen issues 335
Elżbieta Wrońska-Bukalska: Shares repurchases and dividend payout as methods of defense against hostile takeovers 343
Stefan Wrzosek: Critique of chosen propositions regarding real investment efficiency calculation 352
Dariusz Zawadka: Impact of the financial markets crisis on the alternative European investment markets' standing 364
Danuta Zawadzka, Agnieszka Strzelecka: Term structure of agricultural companies' bank loan liabilities − comparative approach 376
Beata Zyznarska-Dworczak: Integration of management accounting instruments for cost management in modern enterprise 385

PRACE NAUKOWE UNIWERSYTETU EKONOMICZNEGO WE WROCŁAWIU
RESEARCH PAPERS OF WROCŁAW UNIVERSITY OF ECONOMICS nr 326 • 2014

Zarządzanie finansami firm – teoria i praktyka ISSN 1899-3192

Danuta Zawadzka, Agnieszka Strzelecka
Politechnika Koszalińska

STRUKTURA TERMINOWA ZOBOWIĄZAŃ PRZEDSIĘBIORSTW ROLNICZYCH Z TYTUŁU KREDYTU BANKOWEGO – UJĘCIE PORÓWNAWCZE

Streszczenie: Celem badań jest analiza i ocena struktury terminowej zobowiązań przedsiębiorstw rolniczych z tytułu kredytów bankowych w Polsce w latach 2006-2011. Wykazano m.in., iż: a) dominującą formą finansowania przedsiębiorstw rolniczych w Polsce jest kapitał własny; b) wartość zadłużenia długoterminowego przedsiębiorstw rolniczych z tytułu kredytów i pożyczek jest wyższa niż wartość zobowiązań z tytułu kredytów i pożyczek krótkoterminowych; c) w pasywach krótkoterminowych dominującą rolę odgrywa zadłużenie wobec dostawców towarów i usług; d) tempo wzrostu zadłużenia przedsiębiorstw rolniczych z tytułu kredytów bankowych jest niższe niż tempo zmian omawianej kategorii, charakterystycznej dla przedsiębiorstw ogółem w Polsce w latach 2006-2011; e) ok. 80% przedsiębiorstw rolniczych zadłużonych z tytułu kredytów i pożyczek w 2011 r. wykorzystywało kredyty i pożyczki długoterminowe, wobec ok. 70% podmiotów sektora rolnego wykorzystujących zadłużenie krótkoterminowe; f) przedsiębiorstwa rolnicze charakteryzują się wyższym udziałem kredytów i pożyczek długoterminowych w strukturze zadłużenia wobec banków niż przedsiębiorstwa ogółem w Polsce w latach 2006-2011; g) rolnicy indywidualni przeznaczają kredyty bankowe na inwestycje (kredyt długoterminowy), podczas gdy przedsiębiorcy indywidualni – głównie na finansowanie wydatków bieżących (kredyt krótkoterminowy).

Słowa kluczowe: przedsiębiorstwo rolnicze, kredyt bankowy, struktura terminowa.

1. Wstęp

Zapotrzebowanie na kapitał w przedsiębiorstwach rolniczych determinowane jest wieloma czynnikami. Obok dostępności i kosztu kapitału, niewątpliwy wpływ na strukturę finansowania ma specyfika działalności operacyjnej. Przedsiębiorstwa rolnicze, związane z ziemią jako głównym (obok pracy i kapitału) czynnikiem wytwórczym, cechuje m.in.: ograniczenie możliwości wzrostu produkcji, wysoka kapitałochłonność w stosunku do wielkości przychodów ze sprzedaży oraz generowanej nadwyżki pieniężnej (przeciętnie mała skala działalności większości przedsiębiorstw rolniczych/gospodarstw rolnych), niska elastyczność aktywów (wysoki udział ziemi

w zasobie czynników produkcji), niska zdolność do akumulacji kapitału własnego, słabe relacje z rynkiem oraz brak mobilności zasobów. W konsekwencji istnieje potrzeba posiadania odpowiedniego zaplecza materialnego (rzeczowych aktywów trwałych), służącego prowadzeniu działalności rolniczej, konieczne są zatem środki finansowe w celu realizacji procesów inwestycyjnych. Produkcja rolna charakteryzuje się długim cyklem, którego efekty w dużym stopniu zależą od czynników przyrodniczych. W celu zachowania ciągłości produkcji przedsiębiorstwa rolnicze zmuszone są do utrzymywania wysokiego poziomu zapasów (aktywów obrotowych). Ich spieniężenie mogłoby spowodować wstrzymanie całorocznego cyklu produkcyjnego, stąd konieczność zapewnienia możliwości realizacji bieżących wydatków w tym zakresie.

Kredyt bankowy stanowi jedno z podstawowych źródeł finansowania obcego przedsiębiorstw rolniczych w Polsce. Z uwagi na relatywnie niewielkie możliwości wykorzystania przez nie alternatywnych źródeł finansowania (np. leasing, faktoring, emisja papierów dłużnych), jest to najbardziej elastyczny instrument finansowania ich działalności. Kredyt może pełnić funkcję źródła finansowania inwestycji lub zabezpieczenia bieżących wydatków przedsiębiorstw rolniczych. Z uwagi na relatywnie wysokie ryzyko jego spłaty, dochodzi z jednej strony do unikania podejmowania decyzji o ubieganiu się o kredyt bankowy, z drugiej – do trudności w kredytowaniu przedsiębiorstw rolniczych przez banki. Na podstawie badań literaturowych ustalono, iż z uwagi na asymetrię informacji oraz ryzyko operacyjne przedsiębiorstwa rolnicze napotykają ograniczenia w dostępie do kapitału ze źródeł instytucjonalnych [por. Posey, Reichert 2011, s. 45-59; Ma, Tian 2006, s. 114; Zawadzka 2012, s. 331-339; Kata 2008, s. 127]. Duże znaczenie w procesie podejmowania decyzji dotyczących wykorzystania kredytów bankowych w strukturze finansowania mają tzw. czynniki behawioralne. Dla rolników w Polsce większe znaczenie ma posiadanie majątku o dużej wartości niż efektywne wykorzystanie jego składników [Goraj, Mańko 2009, s. 119]. W literaturze podkreśla się problem samowykluczenia rolników z rynku kredytowego, które dotyczy świadomej rezygnacji z zewnętrznego finansowania obcego na rzecz własnego finansowania przedsięwzięć gospodarczych [Kata 2010, s. 146][1]. Stanowi to istotną barierę rozwojową gospodarki rolnej. Stąd wielu badaczy podkreśla konieczność tzw. interwencjonizmu kredytowego[2], który łagodziłby skutki racjonowania kredytów i częściowo rozwiązywałby problem niedoinwestowania rolnictwa [por. Kata 2011, s. 116-126].

Celem badań jest analiza i ocena struktury terminowej zobowiązań przedsiębiorstw rolniczych z tytułu kredytów bankowych w Polsce w latach 2006-2011. W toku badań sformułowano tezę, iż specyfika przedsiębiorstw rolniczych, wyra-

[1] W literaturze znajdujemy dowody wskazujące na preferencje w zakresie finansowania wewnętrznego [Barry, Bierlen, Sotomayor 2000, s. 920-933].

[2] Interwencjonizm kredytowy obejmuje wszelkie uregulowania prawne i administracyjne, które określonemu sektorowi gospodarki lub grupie ludności stwarzają korzystniejsze warunki uzyskiwania i obsługi kredytów niż powszechnie obowiązujące na rynku kredytowym [Kulawik 2001, s. 4-14].

żona koniecznością utrzymywania wysokiego udziału aktywów trwałych w majątku ogółem (m.in. z uwagi na zaangażowanie ziemi jako czynnika wytwórczego), determinuje wykorzystanie w strukturze finansowania kredytów bankowych długoterminowych w większym stopniu niż krótkoterminowego zadłużenia z tytułu zobowiązań wobec instytucji bankowych.

2. Źródła danych i metodyka badań

Populację celu stanowiły przedsiębiorstwa rolnicze oraz przedsiębiorstwa ogółem w Polsce. Przedsiębiorstwo rolnicze stanowi wyodrębnioną pod względem organizacyjnym, ekonomicznym oraz prawnym jednostkę gospodarczą, która wytwarza produkty i usługi rolnicze w celu ich sprzedaży [Ziętara 2009, s. 269]. Na potrzeby badania do grupy przedsiębiorstw rolniczych zakwalifikowano podmioty z sekcji Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (na podstawie danych GUS), a także rolników indywidualnych[3] (badanie poziomu i struktury zadłużenia w bankach, przy wykorzystaniu danych NBP). Analizą objęto przedsiębiorstwa z obszaru całego kraju w latach 2006-2011.

Badanie przeprowadzono przy wykorzystaniu danych gromadzonych i publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny w cyklicznych opracowaniach *Bilansowe wyniki finansowe podmiotów gospodarczych*[4]. Statystyką są objęte przedsiębiorstwa[5] prowadzące księgi rachunkowe lub podatkową księgę przychodów i rozchodów, w których liczba pracujących wynosi 10 i więcej osób [*Bilansowe wyniki*… 2012, s. 3]. Wartości bilansowe prezentowane są według stanu na koniec roku kalendarzowego. W badaniach wykorzystano dane dotyczące przedsiębiorstw ogółem oraz przedsiębiorstw z sekcji A – Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo[6]. Kolejnym

[3] W analizie przyjęto klasyfikację stosowaną przez NBP oraz EBC [Załączniki do uchwały nr 78/2009]. Zgodnie z tą metodologią: 1) rolnicy indywidualni to osoby fizyczne, których główne źródło dochodu pochodzi z produkcji rolniczej, a ich działalność nie została zarejestrowana w formie spółdzielni, przedsiębiorstwa, spółki lub grup producenckich; 2) przedsiębiorcy indywidualni to osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na własny rachunek i zatrudniające do 9 osób, którym bank sprawozdający świadczy usługi związane z prowadzoną przez nie działalnością.

[4] Dane liczbowe badanych przedsiębiorstw GUS pozyskał z następujących sprawozdań: SP – roczna ankieta przedsiębiorstwa, F-02 – statystyczne sprawozdanie finansowe oraz F-03 – sprawozdanie o stanie i ruchu środków trwałych.

[5] W publikacji GUS przedstawiono dane przedsiębiorstw prowadzonych w formie spółek handlowych (osobowych i kapitałowych), spółek cywilnych, przedsiębiorstw państwowych, spółdzielni, oddziałów przedsiębiorców zagranicznych, państwowych jednostek organizacyjnych oraz osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą [*Bilansowe wyniki*… 2012, s. 3].

[6] Sekcja A obejmuje: uprawy rolne inne niż wieloletnie, rozmnażanie roślin, uprawę roślin wieloletnich, chów i hodowlę zwierząt, uprawy rolne połączone z chowem i hodowlą zwierząt (działalność mieszana), działalność usługową wspomagającą rolnictwo i następującą po zbiorach, łowiectwo i pozyskiwanie zwierząt łownych, włączając działalność usługową, gospodarkę leśną i pozostałą działalność leśną, z wyłączeniem pozyskiwania produktów leśnych, pozyskiwanie drewna, pozyskiwanie dziko

źródłem informacji wykorzystanych w artykule były statystyki NBP dotyczące należności banków od podsektora rolników indywidualnych oraz podsektora przedsiębiorców indywidualnych w Polsce. W pracy dokonano analizy danych dotyczących zadłużenia tych podmiotów z tytułu kredytów i pożyczek bankowych (według stanu na dzień 31 grudnia w kolejnych latach objętych badaniem). Uwzględniając jako kryterium klasyfikacyjne przeznaczenie kredytów i pożyczek bankowych, dokonano oceny struktury terminowej tych zobowiązań. Przyjęto, że kredyty i pożyczki bankowe przeznaczone na nieruchomości i inwestycje stanowią zobowiązania długoterminowe. Z kolei kredyty i pożyczki o charakterze bieżącym, a także pozostałe pożyczki, zakwalifikowano do grupy zobowiązań krótkoterminowych.

Badanie przeprowadzono w trzech etapach. W pierwszej kolejności przedstawiono znaczenie zobowiązań wobec banków w strukturze finansowania przedsiębiorstw rolniczych w Polsce. Następnie dokonano analizy i oceny zmian w strukturze liczby przedsiębiorstw rolniczych korzystających z kredytów i pożyczek bankowych oraz zmian w wartości i strukturze tych zobowiązań. Uzyskane wyniki porównano z wartościami dla ogółu przedsiębiorstw w Polsce. W trzecim etapie badania przeprowadzono analizę i ocenę zmian w wartości i strukturze kredytów i pożyczek bankowych rolników indywidualnych. Wyniki zestawiono porównawczo z danymi dotyczącymi podsektora przedsiębiorców indywidualnych.

3. Wyniki i dyskusja

Przeciętny poziom samofinansowania działalności przedsiębiorstw rolniczych w Polsce w latach 2006-2011 wyniósł 72,87%. Podmioty te cechuje niska skłonność do zadłużania się. Do 2010 r. udział kapitału obcego w strukturze finansowania wzrastał do poziomu 28,5%, jednakże w 2011 r. spadł o 4 p.p. W strukturze kapitału obcego przeważają zobowiązania krótkoterminowe[7]. Ich udział w 2006 r. wyniósł 60,1% zobowiązań i rezerw na zobowiązania, a na koniec 2011 r. spadł o 7,2 p.p. Strukturę źródeł krótkoterminowego finansowania w tym okresie charakteryzował dominujący udział zobowiązań z tytułu kredytu handlowego. Udział zobowiązań krótkoterminowych z tytułu dostaw i usług wyniósł odpowiednio 40,40% zobowiązań krótkoterminowych ogółem. Znaczenie kredytu handlowego jako źródła finansowania zapasów wzrosło niemal półtorakrotnie w analizowanym okresie. Przy założeniu, iż miarą znaczenia danego źródła finansowania jest wskaźnik struktury, określający jego udział w zadłużeniu przedsiębiorstwa, kredyty i pożyczki krótkoterminowe mają dwukrotnie mniejsze znaczenie jako źródło finansowania krótkoterminowego przedsiębiorstw rolniczych w Polsce niż kredyt handlowy. Udział

rosnących produktów leśnych, z wyłączeniem drewna, działalność usługową związaną z leśnictwem, rybołówstwo, chów i hodowla ryb oraz pozostałych organizmów wodnych.

[7] Udział zobowiązań krótkoterminowych w pasywach ogółem w 2006 r. wyniósł 16,7%. W 2011 r. spadł o 3,7 p.p. w stosunku do początku okresu objętego badaniem.

zobowiązań długoterminowych w pasywach przedsiębiorstw rolniczych w Polsce w latach 2006-2011 wahał się od 7,62% do 7,45%, natomiast ich udział w zadłużeniu zmieniał się od 27,4% do 30,4%. Porównując kwoty zadłużenia przedsiębiorstw rolniczych w Polsce w instytucjach bankowych z wartością zadłużenia wynikającą z kredytów zaciągniętych u dostawców towarów i usług, należy uznać, iż pierwsze z wymienionych źródeł ma większe znaczenie z punktu widzenia finansowania działalności przedsiębiorstw rolniczych.

Wśród przedsiębiorstw rolniczych, które korzystały z kredytów bankowych, średnio 79,76% wykorzystywało kredyty długoterminowe, a 70,80% kredyty krótkoterminowe. W przypadku przedsiębiorstw ogółem było to odpowiednio przeciętnie 60,50% i 83,76% podmiotów (tab. 1). W latach 2008-2010 liczba przedsiębiorstw rolniczych, które korzystały z kredytu bankowego zmniejszała się średnio o 4,44% rocznie. W ostatnim z badanych lat odnotowano nieznaczny wzrost omawianego wskaźnika (o 0,83%). Natomiast w sektorze przedsiębiorstw ogółem spadek liczby podmiotów korzystających z kredytów bankowych odnotowano wyłącznie w 2009 r. i w 2010 r.

Tabela 1. Struktura oraz dynamika liczby przedsiębiorstw ogółem i przedsiębiorstw rolniczych w Polsce, które w latach 2006-2011 korzystały z kredytów bankowych

Lata	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Udział przedsiębiorstw korzystających z (w %)						
Przedsiębiorstwa ogółem						
kredytów bankowych	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
kredytów bankowych długoterminowych	59,25	60,32	60,40	60,95	60,78	61,30
kredytów bankowych krótkoterminowych	82,40	82,35	83,545	84,04	85,04	85,20
Przedsiębiorstwa rolnicze						
kredytów bankowych	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
kredytów bankowych długoterminowych	76,08	77,72	81,62	82,97	80,52	79,62
kredytów bankowych krótkoterminowych	73,77	71,09	71,74	69,10	69,36	69,73
Dynamika liczby podmiotów korzystających z: (w %); rok poprzedni = 100%						
Przedsiębiorstwa ogółem						
kredytów bankowych	–	102,94	108,46	98,92	97,67	108,09
kredytów bankowych długoterminowych	–	104,81	108,61	99,81	97,40	109,01
kredytów bankowych krótkoterminowych	–	102,89	110,03	99,51	98,83	108,28
Przedsiębiorstwa rolnicze						
kredytów bankowych	–	101,26	98,65	96,22	91,92	100,83
kredytów bankowych długoterminowych	–	103,45	103,60	97,81	89,21	99,71
kredytów bankowych krótkoterminowych	–	97,58	99,56	92,68	92,26	101,37

Źródło: opracowanie własne, na podstawie danych GUS.

Biorąc pod uwagę strukturę terminową kredytów bankowych, można stwierdzić, że liczba przedsiębiorstw rolniczych korzystających z kredytów krótkoterminowych zmniejszała się do 2010 r. przeciętnie o 4,53% rocznie, a w 2011 r. odnotowano ich wzrost. Natomiast liczba przedsiębiorstw rolniczych korzystających z kredytów bankowych długoterminowych przez pierwsze dwa lata analizowanego okresu wzrastała (średnio o 3,52% rocznie), ale począwszy od 2009 r., obserwowano tendencję spadkową (przeciętnie o 4,54% rocznie). Przyczyn opisanych zmian można upatrywać m.in. w skutkach globalnego kryzysu finansowego. W okresie spowolnienia gospodarczego banki zaostrzyły kryteria udzielania kredytów dla przedsiębiorstw, jednocześnie podnosząc marże kredytowe, co dla wielu przedsiębiorstw stanowiło niewątpliwą barierę. Potwierdzeniem są statystyki NBP dotyczące udziału pozytywnie zaakceptowanych wniosków kredytowych – w latach 2006-2008 wyniósł on średnio 87,68%[8], a w pierwszym kwartale 2009 r. 66,67% wszystkich decyzji kredytowych wydanych przez badane banki.

Tabela 2. Wartość, struktura oraz dynamika kredytów bankowych przedsiębiorstw ogółem i przedsiębiorstw rolniczych w Polsce w latach 2006-2011, według kryterium terminu wymagalności

Lata	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	2	3	4	5	6	7
Wartość kredytów bankowych (w mln zł)						
Przedsiębiorstwa ogółem						
kredyty bankowe ogółem	156359,7	186487,9	232535,3	236481,8	227680,6	259629,2
kredyty bankowe długoterminowe	91323,5	110578,9	126020,8	139948,3	135831,9	151409,9
kredyty bankowe krótkoterminowe	65036,2	75909,1	106514,5	96533,5	91848,7	108219,3
Przedsiębiorstwa rolnicze						
kredyty bankowe ogółem	1708,7	1994,5	2202,9	2397,5	2327,9	2296,6
kredyty bankowe długoterminowe	1088,2	1301	1428,8	1583,6	1645,6	1431,5
kredyty bankowe krótkoterminowe	620,6	693,5	774,1	813,8	682,3	865,1
Struktura kredytów bankowych (w %)						
Przedsiębiorstwa ogółem						
kredyty bankowe ogółem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
kredyty bankowe długoterminowe	58,41	59,30	54,19	59,18	59,66	58,32
kredyty bankowe krótkoterminowe	41,59	40,70	45,81	40,82	40,34	41,68

[8] Obliczono na podstawie danych źródłowych do cyklicznych materiałów analitycznych NBP, dotyczących kondycji sektora przedsiębiorstw [www.nbp.pl].

1	2	3	4	5	6	7
Przedsiębiorstwa rolnicze						
kredyty bankowe ogółem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
kredyty bankowe długoterminowe	63,69	65,23	64,86	66,05	70,69	62,33
kredyty bankowe krótkoterminowe	36,31	34,77	35,14	33,95	29,31	37,67
Dynamika wartości kredytów bankowych (w %); rok poprzedni = 100%						
Przedsiębiorstwa ogółem						
kredyty bankowe ogółem	–	119,27	124,69	101,70	96,28	114,03
kredyty bankowe długoterminowe	–	121,08	113,96	111,05	97,06	111,47
kredyty bankowe krótkoterminowe	–	116,72	140,32	90,63	95,15	117,82
Przedsiębiorstwa rolnicze						
kredyty bankowe ogółem	–	116,78	110,40	108,83	97,10	98,66
kredyty bankowe długoterminowe	–	119,56	109,82	110,83	103,92	86,99
kredyty bankowe krótkoterminowe	–	111,75	111,62	105,13	83,84	126,79

Źródło: jak w tabeli 1.

Zadłużenie przedsiębiorstw rolniczych z tytułu kredytów bankowych wyniosło przeciętnie 2154,68 mln zł, a przedsiębiorstw ogółem 216 529,08 mln zł. W strukturze kredytów bankowych zarówno badanych przedsiębiorstw z sektora rolnego, jak i przedsiębiorstw ogółem dominowały kredyty długoterminowe, które dla pierwszej z omawianych grup stanowiły średnio 65,48% wykorzystywanych kredytów bankowych, a dla przedsiębiorstw ogółem 58,18%. Wartość kredytów bankowych przedsiębiorstw rolniczych wzrastała do 2009 r. średnio o 11,95%, osiągając poziom 2397,5 mln zł. Natomiast w 2009 r. odnotowano ich spadek (o 2,9%) w porównaniu z rokiem poprzednim; tendencję spadkową odnotowano również w ostatnim z badanych lat. Statystyki dotyczące wartości kredytów z uwzględnieniem ich struktury terminowej dowodzą, że długoterminowe zobowiązania z tytułu kredytów bankowych przedsiębiorstw rolniczych wzrastały do 2010 r. średnio o 13,32%, a w ostatnim z badanych lat odnotowano spadek ich wartości o 13,01%. Z kolei wartość kredytów bankowych krótkoterminowych przedsiębiorstw rolniczych wzrastała do 2009 r. (przeciętnie o 9,46%), spadła w 2010 r., a w ostatnim z badanych lat nastąpił dynamiczny wzrost ich wartości. Natomiast wartość kredytów bankowych przedsiębiorstw ogółem w badanym okresie wzrastała, z wyjątkiem roku 2010, kiedy odnotowano spadek w porównaniu z rokiem poprzednim (o 3,72%). Zmniejszenie liczby przedsiębiorstw rolniczych, które w latach 2008-2009 korzystały z kredytów

bankowych (tab. 1), przy jednoczesnym wzroście wartości omawianej kategorii zadłużenia w tych latach (tab. 2), świadczy o wzroście przeciętnej wartości kredytu bankowego w przeliczeniu na jedno przedsiębiorstwo.

Rolnictwo w Polsce charakteryzuje się dużym rozdrobnieniem, dlatego też dla zobrazowania zjawiska kredytowania działalności rolniczej przeprowadzono analizę i ocenę wykorzystania kredytów bankowych przez rolników indywidualnych (przedsiębiorców z sektora rolnego). Wyniki zestawiono porównawczo z wartościami charakterystycznymi dla przedsiębiorców indywidualnych (reprezentujących pozostałe branże).

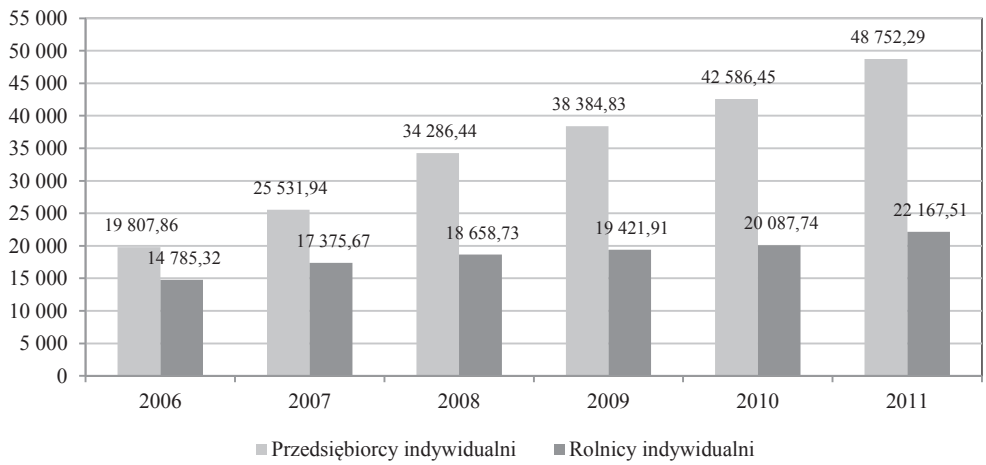

Rys. 1. Zobowiązania rolników indywidualnych oraz przedsiębiorców indywidualnych z tytułu kredytów i pożyczek bankowych w Polsce w latach 2006-2011 (w mln zł)

Źródło: opracowanie własne, na podstawie danych NBP.

Przeciętna wartość kredytów i pożyczek bankowych rolników indywidualnych w analizowanym okresie wyniosła 18 749,48 mln zł, natomiast przedsiębiorców indywidualnych 34 891,63 mln zł (rys. 1). Wartość tych zobowiązań wzrastała w obu grupach, przy czym należy zwrócić szczególną uwagę na znaczne różnice w wartości wskaźnika tempa zmian. Kredyty i pożyczki bankowe przedsiębiorców z sektora rolnego wzrastały średnio o 8,44% rocznie, osiągając poziom 22 167,5 mln zł w ostatnim z badanych lat. Natomiast wartość omawianej kategorii zadłużenia u przedsiębiorców spoza sektora rolnego wzrastała średnio o 19,74% rocznie (do poziomu 48 752,3 mln zł w 2011 r.). Trzeba również podkreślić, że w okresie spowolnienia gospodarczego tempo zmian kredytów i pożyczek bankowych zarówno rolników indywidualnych, jak i przedsiębiorców indywidualnych było znacznie niższe niż w początkowych latach objętych analizą (por. tab. 3). Wzrost wartości zadłużenia z tytułu kredytów i pożyczek bankowych przedsiębiorców z sektora rolnego może

stanowić potwierdzenie prezentowanych w literaturze wyników badań, zgodnie z którymi podstawowym źródłem finansowania zewnętrznego w rolnictwie są kredyty bankowe, w tym preferencyjne [por. Mądra, Stola 2008, s. 159-161]; w opinii rolników preferencyjne kredyty długoterminowe stanowią źródło kapitału zewnętrznego obciążone najniższym kosztem jego pozyskania [por. Wasilewski, Mądra 2009, s. 478].

Tabela 3. Struktura i dynamika wartości zadłużenia rolników indywidualnych oraz przedsiębiorców indywidualnych w Polsce z tytułu kredytów i pożyczek bankowych w latach 2006-2011, według kryterium przeznaczenia (w %)

Lata	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Struktura kredytów i pożyczek bankowych (w %)						
Rolnicy indywidualni						
kredyty i pożyczki bankowe ogółem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
kredyty i pożyczki o charakterze bieżącym	25,47	26,10	27,06	27,59	25,98	25,11
kredyty i pożyczki na inwestycje	61,50	62,96	62,42	62,06	63,52	64,98
kredyty i pożyczki na nieruchomości	5,86	6,04	6,30	6,38	6,85	6,11
pozostałe kredyty i pożyczki	7,17	4,90	4,22	3,97	3,65	3,80
Przedsiębiorcy indywidualni						
kredyty i pożyczki bankowe ogółem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
kredyty i pożyczki o charakterze bieżącym	42,05	40,5	40,08	40,53	41,47	44,73
kredyty i pożyczki na inwestycje	36,15	34,19	32,85	31,49	31,90	31,39
kredyty i pożyczki na nieruchomości	8,75	10,28	10,76	10,22	9,29	8,63
pozostałe kredyty i pożyczki	13,05	15,03	16,31	17,76	17,34	15,25
Dynamika wartości kredytów i pożyczek bankowych (w %); rok poprzedni = 100%						
Rolnicy indywidualni						
kredyty i pożyczki bankowe ogółem	–	117,52	107,38	104,09	103,43	110,35
kredyty i pożyczki o charakterze bieżącym	–	120,40	111,34	106,11	97,42	106,65
kredyty i pożyczki na inwestycje	–	120,33	106,46	103,50	105,86	112,89
kredyty i pożyczki na nieruchomości	–	121,09	112,06	105,29	111,09	98,47
pozostałe kredyty i pożyczki	–	80,28	92,42	98,10	94,96	114,89
Przedsiębiorcy indywidualni						
kredyty i pożyczki bankowe ogółem	–	128,90	134,29	111,95	110,95	114,48
kredyty i pożyczki o charakterze bieżącym	–	124,13	132,92	113,22	113,50	123,50
kredyty i pożyczki na inwestycje	–	121,94	129,03	107,29	112,42	112,64
kredyty i pożyczki na nieruchomości	–	151,40	140,49	106,38	100,78	106,43
pozostałe kredyty i pożyczki	–	148,46	145,71	121,93	108,34	100,61

Źródło: jak na rys. 1.

Biorąc pod uwagę kryterium przeznaczenia kredytów i pożyczek bankowych, można dostrzec istotne różnice w strukturze zobowiązań badanych grup podmiotów (tab. 3). U rolników indywidualnych dominujący udział w omawianej strukturze miały kredyty i pożyczki bankowe na inwestycje (średnio 62,91%), a w strukturze zobowiązań przedsiębiorców spoza sektora rolnego dominowały kredyty i pożyczki o charakterze bieżącym (średnio 41,56%). W strukturze terminowej zobowiązań rolników indywidualnych z tytułu kredytów bankowych dominowały kredyty długoterminowe (na inwestycje oraz nieruchomości), które stanowiły przeciętnie 69,16%. Dla porównania, u przedsiębiorców indywidualnych wartość ta wyniosła 42,65%. Należy również zauważyć, że w całym badanym okresie wartość zobowiązań wobec banków, zarówno krótkoterminowych, jak i długoterminowych, wzrastała w obu analizowanych grupach, przy czym tempo tego wzrostu było zróżnicowane: zobowiązania długoterminowe przedsiębiorców z sektora rolnego wzrastały średnio o 9,61% rocznie, a przedsiębiorców indywidualnych średnio o 17,02%; zobowiązania krótkoterminowe wzrastały średnio o 9,61% rocznie dla rolników indywidualnych i o 21,79% dla przedsiębiorców indywidualnych. Można zatem wysnuć wniosek, że rolnicy indywidualni preferują kredyty długoterminowe, które wykorzystują głównie na finansowanie przedsięwzięć inwestycyjnych. Jak dowodzą badania, istotną rolę w tym zakresie stanowią kredyty preferencyjne, które w dużej mierze służą poprawie struktury agrarnej gospodarstw rolnych [por. Szafraniec-Siluta, Zawadzka, Strzelecka 2012, s. 508-513]. Dominujący udział kredytów inwestycyjnych w strukturze zobowiązań bankowych rolników indywidualnych należy oceniać pozytywnie, gdyż – jak podkreśla R. Kata [2010, s. 145] – jedną z podstawowych funkcji kredytu jest współfinansowanie inwestycji i szeroko ujętych procesów rozwojowych. Opisane tendencje mogą być przejawem wzrostu wzajemnego zaufania rolników i banków. Banki nie byłyby skłonne udzielać kredytów przedsiębiorstwom rolniczym, gdyby oceniały perspektywy ekonomiczne gospodarstw rolnych jako niepewne i ryzykowne [por. Kata 2011, s. 224].

4. Podsumowanie i wnioski końcowe

W toku przeprowadzonych badań udowodniono postawioną na wstępie tezę. Wykazano m.in., iż: a) dominującą formą finansowania przedsiębiorstw rolniczych w Polsce jest kapitał własny; b) wartość zadłużenia długoterminowego przedsiębiorstw rolniczych z tytułu kredytów i pożyczek jest wyższa niż wartość zobowiązań z tytułu kredytów i pożyczek krótkoterminowych; c) w pasywach krótkoterminowych dominującą rolę odgrywa zadłużenie wobec dostawców towarów i usług; d) tempo wzrostu zadłużenia przedsiębiorstw rolniczych z tytułu kredytów bankowych jest niższe niż tempo zmian omawianej kategorii charakterystycznej dla przedsiębiorstw ogółem w Polsce w latach 2006-2011; e) ok. 80% przedsiębiorstw rolniczych posiadających zadłużenie z tytułu kredytów i pożyczek w 2011 r. wykorzystywało kredyty i pożyczki długoterminowe, wobec ok. 70% podmiotów sektora rolnego wykorzystujących zadłużenie krótkoterminowe; f) przedsiębiorstwa rolnicze charakteryzują

się wyższym udziałem kredytów i pożyczek długoterminowych w strukturze zadłużenia wobec banków niż przedsiębiorstwa ogółem w Polsce w latach 2006-2011; g) rolnicy indywidualni przeznaczają kredyty bankowe na inwestycje (kredyt długoterminowy), podczas gdy przedsiębiorcy indywidualni – głównie na finansowanie wydatków bieżących (kredyt krótkoterminowy).

Literatura

Barry P.J., Bierlen R.W., Sotomayor N.L., *Financial Structure of Farm Business Under Imperfect Markets*, "American Journal of Agricultural Economics" 2000, no. 82.

Bilansowe wyniki finansowe podmiotów gospodarczych w 2006 (2007, 2008, 2009, 2010, 2011) roku, GUS, Warszawa 2007 (2008, 2009, 2010, 2011, 2012).

Goraj L., Mańko S., *Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2009.

Kata R., *Endogeniczne i instytucjonalne czynniki kształtujące powiązania finansowe gospodarstw rolnych z bankami*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2011.

Kata R., *Interwencjonizm kredytowy w rolnictwie a problem dostępu rolników do kredytu bankowego*, „Roczniki Nauk Rolniczych" 2011, SERIA G, t. 98, z. 2.

Kata R., *Problem wykorzystania kredytu bankowego w finansowaniu rolnictwa w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej*, Acta Scientiarum Polonorum „Oeconomia" 2010, nr 9 (3).

Kata R., *Relacje rolników z instytucjami w aspekcie finansowania gospodarstw ze źródeł zewnętrznych*, [w:] *Konkurencyjność podmiotów rynkowych*, red. D. Kopycińska, Wydawnictwo US, Szczecin 2008.

Kulawik J., *Instrumenty interwencjonizmu kredytowego*, „Bank i Kredyt" 2001, nr 6.

Ma J., Tian G., *Risks, Financing Constraints, and High Savings Ratio in the Rural Economy of China: A Model Incorporating Precautionary Savings and Liquidity Constraints*, "Frontiers of Economics in China" January 2006, no. 1(1).

Mądra M., Stola E., *Poziom kredytów i opinie rolników dotyczące kredytowania*, [w:] *Rynek finansowy. Inspiracje z integracji europejskiej*, red. P. Karpuś, J. Węcławski, Wydawnictwo UMCS w Lublinie, Lublin 2008.

Posey R., Reichert A., *A Comparison of Non-price Terms of Lending for Small Business and Farm Loans*, "The International Journal of Business and Finance Research" 2011, no. 2.

Szafraniec-Siluta E., Zawadzka D., Strzelecka A., *Ocena wykorzystania kredytu preferencyjnego w finansowaniu inwestycji gospodarstw rolnych w Polsce*, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, t. XIV, z. 1, Warszawa–Poznań–Białystok 2012.

Wasilewski M., Mądra M., *Determinanty kształtujące poziom finansowania gospodarstw rolniczych kapitałem obcym*, [w:] *Determinanty kształtowania struktury kapitału w przedsiębiorstwie*, red. J. Ostaszewski, SGH, Warszawa 2009.

Załączniki do uchwały nr 78/2009 Zarządu Narodowego Banku Polskiego z dnia 29 października 2009 r. w sprawie trybu i szczegółowych zasad przekazywania przez banki Narodowemu Bankowi Polskiemu danych niezbędnych do sporządzania bilansu płatniczego oraz międzynarodowej pozycji inwestycyjnej, Dziennik Urzędowy NBP nr 18, poz. 20.

Zawadzka D., *Ocena wykorzystania kredytu handlowego przez przedsiębiorstwa rolnicze w Polsce*, [w:] *Finanse w niestabilnym otoczeniu – dylematy i wyzwania, Finanse przedsiębiorstw*, red. H. Zadora, G. Łukasik, *Studia Ekonomiczne*, Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr 107, Wydawnictwo UEo w Katowicach Katowice 2012.

Ziętara W., *Miary wielkości gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych*, „Roczniki Nauk Rolniczych", SERIA G 2009, t. 96, z. 4.

TERM STRUCTURE OF AGRICULTURAL COMPANIES' BANK LOAN LIABILITIES − COMPARATIVE APPROACH

Summary: The aim of the research is to analyze and evaluate the term structure of agriculture companies bank loans liabilities in Poland in the years 2006-2011. It has been shown that: a) the dominant form of agricultural companies financing is equity; b) the value of long-term debt of the agricultural loans is higher than the short-term debt borrowings; c) in short-term liabilities the dominant form is trade credit debt; d) the rate of growth of the agricultural companies' bank loans liabilities is lower than the rate of change which characterize all companies in Poland in the years 2006-2011; e) approx 80% of agricultural companies bank loans liabilities in 2011 used the long-term loans, compared to approx 70% using short-term debt; f) agricultural enterprises are characterized by a higher proportion of long-term loans in the structure of bank debt than companies in general in the years 2006-2011; g) farmers, with bank loans liabilities decide to finance investments, while individual entrepreneurs mainly to finance current expenditure (short-term loan).

Keywords: agricultural company, bank loan, term structure.